

Правова статистика. Підручник.

В учебнике в соответствии с программой курса «Правовая статистика» рассматриваются теоретические и методологические основы правовой статистики. Дается общая характеристика системы отраслей правовой статистики, приемов и способов анализа ее показателей. Приводятся их значение для отображения тенденций и особенностей развития правовых явлений. Теоретические положения иллюстрируются примерами расчетов с использованием показателей официальных статистических данных и выборочных исследований.

Для студентов, аспирантов, научных работников, преподавателей юридических вузов, работников органов государственного управления и правоохранительных органов.

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВА СТАТИСТИКА

Підручник

За редакцією професора
В. В. Голіни

Харків
«Право»
2015

УДК 343.9
ББК 67.9(4УКР)7я73
П68

*Рекомендовано вченою радою Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого (протокол № 6 від 28 лютого 2014 р.)*

Рецензенти:

О. М. Литвинов, доктор юридичних наук, професор;
В. М. Соболев, доктор економічних наук, професор;
В. М. Глібо, кандидат юридичних наук, доцент

Колектив авторів:

професор *В. В. Голіна* (вступ, наукова редакція); професор *О. Ю. Шостко* (розділ 12); доцент *І. О. Христич* (розділи 3 (у спіавт. з доцентом *І. О. Доброрез*), 6, 7, 8, 9); доцент *М. Ю. Валуйська* (розділ 1); доцент *О. Ю. Юрченко* (розділ 2); доцент *І. О. Доброрез* (розділ 3 у спіавт. з доцентом *І. О. Христич*); доцент *А. В. Ткачова* (розділ 4); доцент *В. Ф. Оболенцев* (розділ 5); доцент *С. Ю. Лукашевич* (розділ 10); доцент *В. В. Пивоваров* (розділ 11).

Правова статистика : підручник / за ред. В. В. Голіни. – Х. : Право, П68 2014. – 252 с.

ISBN 978-966-458-637-2

У підручнику відповідно до програми курсу «Правова статистика» розглядаються теоретичні та методологічні основи правової статистики. Дається загальна характеристика системи галузей правової статистики, прийомів і способів аналізу її показників. Наводяться їх значення для відображення тенденцій та особливостей розвитку правових явищ. Теоретичні положення ілюструються прикладами розрахунків з використанням показників офіційних статистичних даних і вибіркових досліджень.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів юридичних вищих навчальних закладів, працівників органів державного управління і правоохоронних органів.

УДК 343.9
ББК 67.9(4УКР)7я73

ISBN 978-966-458-637-2

© Голіна В. В., Шостко О. Ю., Христич І. О. та ін., 2014
© Видавництво «Право», 2014

Зміст

Вступ.....	7
------------	---

Розділ 1. Предмет, метод і система правової статистики

§ 1. Поняття правової статистики та її предмет.....	10
§ 2. Зв'язок правової статистики із загальною теорією статистики та правовими науками.....	14
§ 3. Методологія, методика, методи та етапи статистичного дослідження у правовій статистиці.....	18
§ 4. Галузі правової статистики.....	24
§ 5. Структура статистичного апарату в органах суду, прокуратури та в органах внутрішніх справ України.....	28
§ 6. Значення даних правової статистики для зміцнення правопорядку в країні.....	29
Питання та завдання для самоконтролю.....	32

Розділ 2. Статистичне спостереження

§ 1. Сутність статистичного спостереження та його організаційні форми.....	34
§ 2. План та мета статистичного спостереження.....	36
§ 3. Поняття об'єкта правової статистики. Особливості відображення об'єктів у правовій статистиці.....	39
§ 4. Одиниці сукупності, спостереження, виміру.....	40
§ 5. Програма статистичного спостереження.....	42
§ 6. Види статистичного спостереження.....	44
§ 7. Способи статистичного спостереження.....	46
§ 8. Помилки спостереження та види контролю даних.....	50
Питання та завдання для самоконтролю.....	52

Розділ 3. Основні положення теорії імовірності та вибіркового спостереження

§ 1. Основні поняття теорії імовірності.....	53
§ 2. Поняття закону великих чисел. Динамічні та статистичні закономірності.....	56
§ 3. Поняття вибіркового дослідження.....	58
§ 4. Основні положення вибіркового спостереження та його значення для вивчення правових явищ.....	60
§ 5. Способи відбору одиниць у вибірку сукупність.....	66

§ 6. Значення вибіркового спостереження у правовій статистиці та при кримінологічних дослідженнях	70
Питання та завдання для самоконтролю.....	72

Розділ 4. Документи первинного обліку та статистична звітність правоохоронних та судових органів

§ 1. Поняття карткової та спискової форми документів первинного обліку	74
§ 2. Види документів первинного обліку для реєстрації та обліку злочинів у правоохоронних органах	75
§ 3. Види документів первинного обліку органів суду та органів юстиції.....	93
§ 4. Поняття статистичної звітності	101
Питання та завдання для самоконтролю	103

Розділ 5. Зведення та групування статистичних даних

§ 1. Поняття статистичного зведення, його види та техніка проведення	105
§ 2. Теорія статистичного групування.....	106
§ 3. Основні питання методології статистичних групувань	108
§ 4. Групування (класифікації) у правовій статистиці.....	110
§ 5. Статистичні ряди розподілу та їх види	113
§ 6. Поняття статистичних таблиць.....	115
Питання та завдання для самоконтролю.....	126

Розділ 6. Графічне зображення статистичних даних

§ 1. Поняття про статистичні графіки	128
§ 2. Основні елементи статистичних графіків.....	129
§ 3. Види графіків та правила їх побудови	130
Питання та завдання для самоконтролю.....	143

Розділ 7. Абсолютні та відносні величини

§ 1. Поняття та види статистичних показників.....	144
§ 2. Абсолютні статистичні величини	145
§ 3. Поняття узагальнюючих показників	147
§ 4. Поняття відносних величин та форми їх вираження.....	148
§ 5. Види відносних величин	150
Питання та завдання для самоконтролю.....	160

Розділ 8. Середні величини та показники варіації

§ 1. Поняття середньої величини.....	162
§ 2. Види середніх величин та техніка їх обчислення.....	164
§ 3. Поняття моди та медіани.....	169
§ 4. Показники варіації та способи їх обчислення.....	171
Питання та завдання для самоконтролю.....	175

Розділ 9. Індекси

§ 1. Поняття індексного методу.....	177
§ 2. Правила побудови індивідуальних індексів.....	180
§ 3. Правила побудови та обчислення загальних індексів.....	182
§ 4. Поняття середніх індексів.....	185
§ 5. Базисні та ланцюгові індекси.....	187
Питання та завдання для самоконтролю.....	189

Розділ 10. Основні положення комплексного статистичного аналізу даних у правовій статистиці

§ 1. Поняття про взаємозв'язок статистичних показників.....	190
§ 2. Види та форми зв'язків між явищами.....	192
§ 3. Прийоми виявлення щільності зв'язку між показниками досліджуваних явищ.....	195
Питання та завдання для самоконтролю.....	204

Розділ 11. Статистичне вивчення динаміки суспільно-правових явищ

§ 1. Статистичні ряди та їх види.....	206
§ 2. Ряди динаміки та їх види.....	207
§ 3. Статистичні характеристики динамічних рядів.....	211
§ 4. Статистична оцінка тенденції, коливальності та сталості правових явищ.....	217
§ 5. Характеристика сезонних коливань правових показників.....	221
§ 6. Аналіз структурних зрушень у правових процесах та їх прогнозування.....	224
Питання та завдання для самоконтролю.....	227

Розділ 12. Міжнародна правова статистика: загальна характеристика стану та тенденцій світової інтеграції інформації в боротьбі зі злочинністю

§ 1. Поняття, завдання і методи міжнародної правової статистики.....	228
--	-----

§ 2. Основні міжнародні статистичні організації.....	231
§ 3. Загальна характеристика міжнародної кримінально-правової статистики	233
§ 4. Кримінально-правова статистика в зарубіжних країнах	237
§ 5. Кримінологічні організації світу і статистичні дослідження	241
§ 6. Проблема порівнянності даних кримінально-правової статистики різних держав.....	243
Питання та завдання для самоконтролю.....	245
Предметний покажчик	246
Нормативно-правові акти і література.....	249

Вступ

Підручник «Правова статистика» побудовано відповідно до навчальної програми курсу «Правова статистика», який вивчається в юридичних вищих навчальних закладах України за спеціальністю «Правознавство». Правова статистика на сучасному етапі належить до факультативних дисциплін у процесі підготовки спеціалістів із вищою юридичною освітою.

Вивчення статистичної науки має важливе значення в підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі суспільних наук узагалі і юриспруденції зокрема, оскільки для науково обґрунтованого пізнання тенденцій і закономірностей розвитку суспільного життя, до якого належать і правові явища, конче необхідно вміти їх аналізувати. Прийоми і засоби такого аналізу розробляє саме статистична наука. Тому майбутній юрист повинен орієнтуватися в методах статистичного аналізу розвитку суспільних явищ і прийомах такого аналізу в усіх галузях правової науки.

Правова статистика має важливе значення для розвитку окремих галузей права (кримінального, цивільного, адміністративного й ін.) та кримінології. Жодна із зазначених наук не може обійтися без статистичних даних про суспільно-правові явища і процеси, без кількісного оцінювання тих понять і категорій, які розробляються і висвітлюються ними. Без використання даних правової статистики неможливо оцінювати та вдосконалювати діяльність правоохоронних органів і виконувати законотворчу роботу.

Застосування статистичних методів дослідження розширює поле зору студентів і, крім того, допомагає їм краще розбиратися в особливостях соціально-економічного розвитку держав, їх правових систем, оцінювати ефективність діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями. Адже без аналізу статистичних даних будь-яка наука оперує лише схоластичними висновками на потребу якій завгодно абстрактній концепції або політичній

орієнтації. Статистика – це міст, який з'єднує теорію і практику соціального пізнання. Тому чим повніше в наукових розробках використовуються результати статистичних досліджень, тим кращим буде наше знання дійсності.

Особливо важлива роль у курсі «Правова статистика» належить кримінально-правовій статистиці, яка є інформаційною базою кримінології у вивченні тенденцій і закономірностей розвитку злочинності, її причин та умов, особливостей суб'єктів, які вчинили злочин, у розробці заходів протидії злочинності. Звідси можна зробити висновок, що правова статистика необхідна для плідної роботи із запобігання злочинам та іншим правопорушенням і є однією з передумов розвитку інших галузей права.

Нові завдання, які стоять перед правоохоронними органами в умовах перебудови правової, соціально орієнтованої держави на засадах ринкових, економічних відносин, потребують знання основ статистичних методів аналізу суспільних явищ з тим, щоб вони сприяли і допомагали вирішенню цих завдань. На навчальний курс «Правова статистика» покладено завдання, мета якого полягає в тому, щоб майбутній фахівець-юрист мав науково обґрунтоване уявлення про закономірності розвитку суспільно-правових явищ, володів методикою проведення статистичних досліджень, умів правильно читати офіційну статистику, аналізувати рівень, структуру, динаміку злочинності та інших правопорушень у цілому по країні та в окремих регіонах. Показники різних галузей статистики дають можливість у сукупності випадкових явищ виявити закономірності проявів кожного окремого суспільного явища. Тому все, що відбувається в суспільстві, і є сукупністю явищ та може бути об'єктом статистичного аналізу. Більш того, статистика не лише характеризує зміни в житті суспільства, а й дає оперативну діагностику його стану і прогноз на майбутнє.

Зміст підручника відповідає програмі з правової статистики та відбиває зміни в діяльності правоохоронних закладів і правовому законодавстві, які відбулися останнім часом в Україні. З ухваленням нових Кримінального, Кримінального процесуального та Цивільного кодексів істотно змінився зміст документів первинного обліку та статистичної звітності міліції, прокуратури, судів, інших правоохоронних органів і юридичних установ, які працюють у сфері різних галузей правової статистики.

У цьому підручнику розглядається місце правової статистики серед статистичних дисциплін, наводяться стислі відомості з історії її роз-

виту, висвітлюється її предмет і основні галузі, методологічні принципи, основні поняття та категорії, розкривається її сучасна організація в Україні й інших країнах світу. Крім викладення загальнотеоретичних положень, автори велику увагу приділили практичним напрямам статистичної роботи правоохоронних органів, оскільки значна кількість студентів-юристів у майбутньому працюватиме саме в цих органах.

У підручнику докладно розкривається методологія збору первинних статистичних даних з урахуванням чинного статистичного обліку та статистичної звітності в різних правоохоронних органах і юридичних установах. Розглядаються також питання організації, проведення статистичного спостереження й аналізу одержаної статистичної інформації.

Значна увага приділяється окремим методам статистичного аналізу правових явищ і процесів (статистичних групувань, табличному, графічному, відносних і середніх величин, індексному), їх сутності, значенню та можливості практичного застосування в соціально-практичних дослідженнях.

Ураховуючи, що студенти юридичних вищих закладів країни не вивчають вищу математику і теорію імовірності, усі складні теоретичні положення з методичної точки зору викладено із застосуванням мінімального математичного апарату.

Усі теоретичні положення ілюструються доступними прикладами із різних галузей правової статистики з повним послідовним обчисленням усіх статистичних показників, що безпосередньо допоможе студентам та іншим читачам у застосуванні наведених статистичних методів у практичній діяльності.

У кожному розділі підручника наводяться питання та завдання для самоконтролю, що забезпечує можливість самостійної перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу та поглибленої підготовки до заліку.

Одержані під час вивчення правової статистики знання дадуть можливість практикуючому юристу виконувати свої функції більш кваліфіковано, на сучасній науковій основі в будь-якому напрямі юридичної діяльності, розширяти професійний і загальний кругозір.

Автори сподіваються, що запропонований підручник стане надійною підтримкою для студентів в опануванні основ статистичного аналізу правових явищ.

Щиро вдячні автори рецензентам за їх цінні зауваження і побажання, які сприяли більш якійсній підготовці цього підручника.

Розділ 1

Предмет, метод і система правової статистики

§ 1. Поняття правової статистики та її предмет

Термін «статистика» походить від латинського *status* – стан справ. Його було введено в науковий обіг німецьким вченим Готфрідом Ахенвалем (1719–1772) у 1749 р. Результати збирання та математичної обробки статистичних даних давали можливість оптимально керувати суспільством та передбачати політичні та економічні зміни у державі.

Правова статистика – одна з галузей статистичної науки. Як навчальна дисципліна «Правова статистика» в навчальних закладах у нашій країні почала викладатися у 1986 р.

Соціальним призначенням правової статистики є характеристика правових явищ та процесів, відображення кількісно-якісних показників, пов'язаних із застосуванням норм права і реалізацією правової відповідальності, зокрема: рівень, структура, динаміка, причини та умови проявів різних правопорушень і заходи щодо протидії їм у конкретних умовах простору і часу.

Показники правової статистики дають змогу визначити рівень правопорядку в суспільстві завдяки цифровій характеристиці всіх правопорушень, розглянутих правоохоронними органами. Використовуючи дані правової статистики, можна також охарактеризувати діяльність органів внутрішніх справ, прокуратури, органів суду, кримінально-виконавчої служби, господарських судів, нотаріату та інших органів, які виконують функції юрисдикції, виявити недоліки у роботі цих органів, визначити шляхи їх вдосконалення.

Предмет правової статистики – це кількісна сторона тих явищ і процесів, які належать до сфери діяльності правоохоронних та правозастосовних органів і пов'язані із застосуванням норм права та реалізацією правової відповідальності у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною в конкретних умовах простору і часу. Залежно від галузі правової статистики структура предмета означеної галузі має відповідні особливості.

Предмет правової статистичної науки становить кількісна сторона явищ і процесів, пов'язаних із правовим аспектом суспільного життя, зафіксованих компетентними органами відповідно до існуючої методології, що досліджується у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною з метою складання адекватного уявлення щодо правових стосунків у суспільстві в конкретних умовах простору та часу.

Специфіка предмета правової статистики полягає в такому.

1. Правова статистика вивчає масові явища та процеси, пов'язані з правовими процесами в суспільстві. Інакше кажучи, сфера предмета правової статистики є обмеженою у порівнянні з предметом статистики взагалі. Але згідно з методологічними засадами загальної теорії статистики правова статистика теж вивчає явища і процеси, що складаються із достатньо великої сукупності одиниць чи фактів. Дослідження, як правило, здійснюються в масштабах держави, і навіть тоді, коли вони не мають суцільного характеру, сукупність, що вивчається, має складатися з такої кількості одиниць, яка є достатньо великою для того, щоб проявив свою дію закон великих чисел.

2. Правова статистика вивчає ті правові явища і процеси, які зафіксовані відповідно до існуючої методології, зареєстровані згідно з вимогами спеціалізованих нормативних актів. У найбільш узагальненому вигляді підходить до особливостей фіксації окремих правових явищ та процесів містяться в законах, а більшої конкретизації набувають у положеннях та інструкціях. **Особливістю предмета правової статистики** є те, що вона характеризує лише ті правові явища, які офіційно зареєстровані правоохоронними органами. Якщо ті чи інші явища з якихось причин не були відображені в статистичній звітності, то для правової статистики їх не існує.

Із цією особливістю статистики пов'язано таке негативне соціально-правове явище, як латентність злочинності. Цей термін походить від латинського *latens (latentis)* – прихований, невидимий і означає злочинність, яка прихована як від правоохоронних та правозастосовних органів, так і від частини суспільства, інакше кажучи, це та частина злочинів, які фактично вчинені, але внаслідок дії різних причин і умов не були зареєстровані. Причому деякі вчені порівнюють зареєстровану частину злочинності з верхівкою айсбергу, а латентну – з частиною, що лишається поза полем зору, під водою. Тому для встановлення більш-менш наближеного до істини рівня злочинності окрім використання даних статистичної

звітності необхідно проводити спеціальні кримінологічні та соціологічні дослідження. Зниженню латентності злочинності також може сприяти вдосконалення умов реєстрації правових явищ, наприклад, використання онлайн-технологій – так званих «розмовних потоків», інакше кажучи, каналів двостороннього зв'язку, розміщених в інтернеті, поряд з посиленням контролю за традиційними засобами повідомлень про злочин.

3. Предмет правової статистики характеризує кількісні особливості правових явищ і процесів у нерозривному зв'язку з їх якісними ознаками. Найчастіше статистичні викладки мають форму цифрових (кількісних) показників. Це можуть бути обсяги, рівні, коефіцієнти, пропорції, темпи розвитку тощо. Однак для розуміння дійсного стану злочинності в державі необхідно враховувати ще й якісні особливості вчинених злочинів. Внутрішній склад злочинності не є однорідним. Так, наприклад, суттєво відрізняються між собою вбивство і крадіжка. Тому в статистичних звітах поряд із загальним підсумком кількості злочинів, вчинених за певний період, міститься поділ на різновиди злочинних дій відповідно до структури злочинності на конкретній території. Існує таке поняття, як поріг злочинності (або рівень насиченості злочинністю суспільства). Це той рівень кількості та якості (ступеня суспільної небезпечності злочинності), у межах якого злочинність не становить серйозної загрози стабільності існуючого в країні суспільного ладу. У кожному суспільстві є свій поріг злочинності, але при його визначенні слід враховувати не лише кількість вчинених злочинів, що може бути виражена у цифровій формі, а й ступень їх тяжкості, який не піддається точному цифровому вираженню, тому визначається за допомогою понять «більше – менше».

4. Дані правової статистики, як і статистики взагалі, мають сенс лише за умов їх конкретизації в часі та просторі. Зазначення часу дозволяє простежити кількісні та якісні зміни (динаміку) правових явищ і процесів (наприклад, злочинності) на певній території й оцінити ступінь ефективності роботи правоохоронних та правозастосовних органів. Завдяки точному визначенню території, на якій отримані статистичні дані, виникає можливість порівняння правового становища в різних адміністративних одиницях, що дає змогу вивчати позитивний досвід та позбавлятися неефективних методів роботи.

[Перейти на сайт →](#)